

Facultate de limbaj, limbă, vorbire

(fr. *faculté de langage, langue, parole*, engl. *language faculty, language, 'parole'*)

Aceste trei concepte au fost propuse de Ferdinand de Saussure în *Cours de Linguistique Générale* (CGL) (Saussure 1916) pentru a sublinia faptul că limbajul este simultan un fenomen social și un fenomen individual. Conceptele au extindere foarte diferită, de la întreaga umanitate (facultatea de limbaj), la comunitățile lingvistice, mai mari sau mai mici (limba), până la nivelul fiecărei persoane (vorbirea).

Facultatea de limbaj exprimă capacitatea, aptitudinea oricărui individ uman care trăiește într-un grup uman, ca, încă dintr-o fază timpurie a dezvoltării sale mentale, să se exprime prin intermediul unei limbi naturale. După Saussure, capacitatea vorbitorului de a comunica prin limbaj se manifestă la două niveluri, unul general, **limba**, adică sistemul lingvistic, și altul individual, **vorbire**, care constă în folosirea limbii de către o persoană în procesul concret de comunicare.

Saussure a caracterizat **limba** ca fiind o manifestare a facultății de limbaj și în același timp un ansamblu de convenții necesare, asimilate de întreaga societate, care permit indivizilor să-și exercite capacitatea de a se comunica prin limbaj (Saussure 1916: 25). Într-un alt pasaj din CGL, limba este definită ca fiind un cod (Saussure 1916: 31) alcătuit din semne lingvistice. Introducerea limbii în categoria mai largă a codurilor exprimă două dintre caracteristicile lor fundamentale: (i) limba este un mijloc de comunicare, este principalul mijloc prin care comunică membrii unei comunități lingvistice; (ii) limba prezintă o organizare proprie, specifică, pe care Saussure o numește 'sistem', ceea ce înseamnă că limba este constituită dintr-un anumit număr de elemente care se găsesc, unele în raport cu celelalte, în anumite relații. Pentru Saussure, limba este unul dintre sistemele de semne ce constituie semiotica,¹ fiind cel mai important dintre aceste sisteme.

Vorbirea este un act individual în care Saussure distinge: (i) combinațiile prin intermediul cărora vorbitorul folosește codul lingvistic pentru ca să exprime gândul pe care vrea să-l comunice; (ii) mecanismele psihofizice (metale și de fonație) care îi permit să exteriorizeze aceste combinații (Saussure 1916: 31).

În mai multe pasaje din CLG, Saussure explică conceptele pe care le propune făcând o comparație între limbă și jocul de șah.² Dacă transpunem această comparație la distincția dintre conceptele facultate de limbaj - limbă - vorbire, am spune că facultatea de limbaj este similară capacității unei persoane de a învăța să joace șah (deși capacitatea de a vorbi se manifestă la o vârstă mult mai fragedă). Limba este similară structurii și regulilor jocului (numărul de piese, poziția fiecăreia pe tabla de șah, regulile de mișcare a pieselor, etc.), ce determină care sunt deplasările acceptate ale pieselor, deci mișcările corecte, și care sunt deplasările interzise. Vorbirea poate fi asemănată cu o partidă de șah, în cursul căreia persoanele care joacă aplică regulile 'gramaticii jocului', pentru a atinge scopul unei partide de șah, acela de a o câștiga. Așa cum 'sistemul' jocului de șah (piesele, poziția lor pe eșichier, regulile conform cărora piesele pot fi mișcate, etc.) a fost creat pentru a permite desfășurarea unor partide, sistemul lingvistic (descriș de fonologie, morfosintaxă, semantică, pragmatică) s-a dezvoltat de-a lungul mileniilor pentru a permite comunicarea, deci pentru a permite schimburi verbale între indivizi, schimburile verbale situându-se la nivelul vorbirii.

Limba se manifestă ca sistem în **sincronie**, adică așa cum se prezintă idiomul la un moment dat, Saussure subliniind primatul sincroniei asupra devenirii istorice a limbii (dezvoltarea **diacronică**, care a dominat lingvistica secolului al XIX^{lea} – secolul metodei comparativ-istorice). Primatul acordat sincroniei a condus la constituirea în secolul al XX^{-lea} a unei lingvistici structurale și descriptive, care acordă o importanță deosebită formei contemporane a diferitelor limbi. Distincția dintre limbă și vorbire face diferența dintre cunoștințele lingvistice ale vorbitorului în calitate de membru al unei comunități lingvistice (ceea ce ulterior Chomsky 1965 a numit 'competență lingvistică') de enunțurile pe care locutorul le formulează pentru a comunica (aspect numit de Chomsky 'performanță lingvistică').

¹ Semiotica este știința generală a sistemelor de semne (a codurilor) prin care oamenii comunică, cum ar fi codul Morse, scrierea alfabetică, semnele de circulație (rutieră, feroviară, maritimă, aviație), sistemul codificat de gesturile prin care comunică persoanele cu dificultăți de auz, alfabetul Braille, pentru persoanele cu deficiență de vedere, modul în care o uniformă indică gradul militar al persoanei care o poartă, notația muzicală, formulele chimice sau matematice, etc. Saussure a propus termenul de *semiologie* (în franceză *sémiologie*), dar se pare că forma din engleză a substantivului, derivat tot de la cuvântul grecesc *semeion* „semn” - și anume *semiotică* (engl. *semiotics*) - este cea care s-a impus.

² Saussure a recurs de mai multe ori la această comparație pentru a explica diferența dintre lingvistica internă și lingvistica externă (Saussure 1916: 43), dintre sincronie, diacronie și pancronie (Saussure 1916: 125-126, 135), sau pentru a ilustra conceptul de 'valoare' (Saussure 1916: 153).

Limba este principalul obiect de studiu al lingvisticii, definită ca studiu științific al limbajului articulat,³ descrisă sincronic ca un ansamblu de unități fonologice, lexicale, gramaticale ce se găsesc în relații de interdependență. Fiecare unitate este definită de diferențele pe care le prezintă față de celelalte unități de același nivel. Unitățile pot fi unele cu altele (i) într-o relație **paradigmatică** (relația ‘sau ... sau’), ce se referă la situația în care numai una dintre unități poate apărea într-un anumit context. De exemplu fonemele /l/ și /p/ în contextul /__ot/ (*lot, pot*), sau adjectivele posesive *mea* și *ta* în contextul *casa* __ (*casa mea, casa ta*); (ii) într-o relație **sintagmatică** (relația ‘și ... și’), dacă apar succesiv în lanțul vorbirii (/l/ + /o/ + /t/ în cuvântul *lot*, *casa* + *mea* în sintagma nominală *casa mea*, etc.).

După mai multe decenii de cercetări realizate de diferitele școli structurale din Europa și SUA, Ferdinand de Saussure a fost criticat în a doua jumătate a secolului trecut pentru neglijarea ‘vorbirii’ și a nivelului sintactic. Totuși, cercetători ai CLG au constatat că lingvistul genovez intenționa să propună o ‘lingvistică a vorbirii’ (domeniu în care ar fi intrat și sintaxa), care să urmeze ‘lingvisticii limbii’ (Sanders 2005, 931). Saussure nu a realizat aceste proiecte, iar limba vorbită a început să intereseze și să fie studiată mai întâi de cercetători specialiști în alte discipline interesate de limbaj (psihologie, sociologie, logopedie) sau în disciplinele lingvistice de ‘interfață’ apărute în a doua jumătate a secolului al XX^{lea}, cum ar fi psiholingvistica sau sociolingvistica. Ulterior comunicarea orală a început să fie studiată și de lingviști, mai ales de când există posibilitatea tehnică a înregistrării unor corpusuri de limbă vorbită de mari dimensiuni. Regulile, efectele și diferitele implicații din variate tipuri de dialoguri sau conversații constituie în prezent capitole importante ale pragmaticii (acte de limbaj, implicaturi conversaționale, presupozii, etc.).

În ceea ce privește facultatea de limbaj, în prezent multe discipline se ocupă de studierea sistemului cognitiv care explică capacitatea omului de a învăța și de a folosi limbajul. După Saussure, în anii '50 ai secolului trecut de Chomsky a formulat ipoteza existenței unei structuri innăscute în creierul uman care conține și generează capacitatea omului de a învăța și de a folosi în comunicare limbajul articulat (concepție numită ‘ineism’). Ideea inclusă în teoria gramaticii universale a fost ulterior dezvoltată de Chomsky și de filozofi cognitiști ca Jerry Fodor sau George Lakoff. Conform lingvisticii și filozofiei cognitive, cunoștințele despre limbaj ale vorbitorilor nu sunt separate de alte capacități intelectuale generale care permit procese mentale cum ar fi raționamentele, atenția, învățarea.

Diferite cercetări se ocupă de creierul și de inteligența umană cu mijloacele conceptuale și/ sau experimentale ale altor discipline cum ar fi psihologia, inteligența artificială, lingvistica, antropologia și mai ales neuroștiințele cognitive, care studiază legătura dintre funcțiile psihologice și circuitele neurale (pentru o prezentare sintetică a situației actuale, vezi Bickle/ Mandik/ Landereth 2019).

Începând cu primele două decenii ale secolului nostru asistăm la dezvoltarea spectaculoasă a cunoștințelor privind capacitatea umană de a folosi o limbă naturală, datorită apariției așa-numitei ‘lingvistici computaționale’ (engl. *computational linguistics*). Lingvistica computațională își propune să înțeleagă modul în care vorbitorii prelucrează și produc secvențe lingvistice (vorbind sau scriind), adică exact a ceea ce Saussure numea ‘facultate de limbaj’. Deoarece lingvistica computațională este o disciplină științifică de tip ingineresc, scopul ei este să folosească cunoștințele privind modul în care funcționează mintea persoanelor când folosesc limbajul pentru construirea unor ‘computere lingvistic competente’ (Schubert 2020), cercetări care au condus, între altele, la actualele progrese impresionante din domeniul traducerii automate.

Una dintre principalele direcții de cercetare din lingvistica computațională se referă la ipoteza modulară, privind existenței unor ‘module’ care funcționează în creierul uman, proprietate numită ‘modularitate (reprezentatională) a minții’ (Fodor 1983, Jackendoff 1997). Se presupune că sistemul cognitiv al creierului nostru este împărțit în sectoare (module), fiecare cu o funcție reprezentatională specifică. De exemplu, fonologia, sintaxa și semantica sunt cuprinse în trei module distincte și separate, deoarece funcționarea lor implică atât elemente primitive diferite, cât și reguli de combinare diferite. Ar exista, în plus, și module de interfață, adică componente ale minții care asigură comunicarea-traducerea dintre două sau mai multe module. Toate aceste ‘compartimente’ constituie structura, sau arhitectura facultății de limbaj, după cum arată titlul unei cărți de Ray Jackendoff (Jackendoff 1997).

Bibliografie

Bickle, John/ Peter Mandik/ Anthony Landereth (2019), ‘The Philosophy of Neuroscience’, in Edward Zalta (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/neuroscience/>>

³ În fraza finală, care conține ceea ce Saussure consideră ideea fundamentală a *Cursului*, lingvistul genevez subliniază faptul că unicul și adevăratul obiect de studiu al lingvisticii este limba considerată în sine și pentru sine. (Saussure 1916: 317)

- Costăchescu, Adriana (1985), 'Analogies de la langue avec le jeu d'échec chez Saussure et Wittgenstein' in *Studii și cercetări lingvistice* 5, 382-387
- Chomsky, Noam (1955), 'The logical structure of linguistic theory', unpublished manuscript; revised in 1956 and distributed from MIT Library; published with some abridgement in 1975 in *Reflections on Language*, New York, NY, Pantheon.
- Chomsky, Noam (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge MA, The MIT Press; disponibil la <<http://library.navoiiy-uni.uz/files/chomsky%20aspects%20teory%20sintax.pdf>>.
- Fodor, Jerry A. (1983), *The Modularity of Mind*, Cambridge, MA, The MIT Press.
- Jackendoff, Ray (1997), *The architecture of language faculty*, Cambridge, MA, The MIT Press.
- Lakoff, George/ Mark Johnson (1980), *Metaphors We Live By*, Chicago, University of Chicago Press, (with a new afterword 2003)
- Nifadopoulos, Christos (2004) 'History of linguistics: overview' in Philipp Strazny (ed.), *Encyclopedia of Linguistics*, New York, Taylor & Francis Group, 464-467; disponibil la <<https://doi.org/10.4324/9780203319208>>
- Sanders, Carol (2004) 'Ferdinand de Saussure' in Philipp Strazny (ed.), *Encyclopedia of Linguistics*, New York, Taylor & Francis Group 930-932; disponibil la <<https://doi.org/10.4324/9780203319208>>
- Saussure, Ferdinand de (1916), *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot; ediție de referință : *Cours de linguistique générale*, publié par Ch. Bally/ A. Séchehay/ A. Riedliger, édition critique par Tullio de Mauro, Paris, Payot, 1972. Traducere în limba română *Curs de lingvistică generală*, Iași, Polirom, 1998.
- Schubert, Lenhart (2020), 'Computational Linguistics' in Edward Zalta (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/computational-linguistics/>>.